

savoir en Islam: vii-xviii siècles (Vajda'nın İslâmî konularla alakalı makalelerinin Nicole Cottart tarafından neşridir; London 1983); *Etudes de théologie et de philosophie arabo-islamiques à l'époque classique* (Vajda'nın Ortaçağ İslâm dünyasına ait kelâm ve felsefeyle ilgili makalelerinin D. Gimaret, M. Hayoun ve J. Jolivet tarafından yapılmış neşridir; London 1986); "La version des Septante dans la littérature musulmane" (*Revue des études juives*, 91 [Paris 1931], s. 65-70); "Les zindiqs en pays d'Islam au début de la période abbaside" (*RSO*, XVIII [1937], s. 173-229, Ecole Pratique des Hautes Etudes'deki bitirme tezidir); "Juifs et musulmans selon le hadîth" (*JA* [1937], s. 57-127); "Jeune musulman et jeune juif" (*Hebrew Union College Annual*, XII-XIII, Cincinnati [1938], s. 367-385). Müellifin bunların dışında *Encyclopédie de l'Islam*'da on yedi maddesi yayımlanmış, ayrıca çeşitli dergilerde makaleler yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

P. Fenton, *Bibliographie de l'oeuvre de Georges Vajda*, Louvain 1991; Yahyâ Murâd, *Mu'cemü esmâ'i'l-müsteşrikin*, Beyrut 1425/2004, s. 500-502; J. Sublet, "Bibliographie de Georges Vajda (1908-1981)", *Arabica*, XXIX/3, Leiden 1982, s. 315-329; A. Caquot, "Georges Vajda", *JA*, CCLXX (1982), s. 225-228; A. Altmann, "Georges Vajda (1908-1981)", *Proceedings of the American Academy for Jewish Research*, L, New York 1983, s. XIX-XXIII; S. Schwarzfuchs – Y. Lambert, "Publications de M. George Vajda", *Da'at*, sy. 10, Ramat Gan 1983, s. 53-66; Ch. Touati, "Vajda, Georges", *EJd.*, XVI, 52.

AYDIN TOPALOĞLU

VAK'A-i HAYRİYYE

(وقعة خيريه)

Yeniçeri Ocağı'nın
ilgasını ifade eden tabir.

II. Mahmud devrinin en önemli icraatından olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması (17 Haziran 1826) Osmanlı tarihinin önde gelen duraklarından birini teşkil eder ve kaynaklarda genelde "hayırlı olay" tanımlamasıyla anılır. II. Mahmud'un, devletin idarî sisteminin Avrupa devletleri gibi merkezî bir düzeye getirilmesini ve bütün devlet kurumlarının zamanın şartlarına uygun biçimde yeniden inşasını hayatta kalmanın bir zarureti diye görmesi her şeyden önce yeni bir askerî yapılanmayı da beraberinde getirmekte, bütün bunların karşısında en önemli engel olarak duran Yeniçeri Ocağı'nın ilgasını kaçınılmaz kılmaktaydı.

9 Ocak 1792'de Rusya ile yapılan Yaş Antlaşması'yla açılan barış dönemine askerî zafiyetin ne derece ciddi boyutlara ulaştığının idraki içinde girilmiş, böylece III. Selim devrine alem olan yenilenme ve yeniden yapılanma dönemi (nizâm-ı cedîd) başlamıştır. Ordunun Rus harbi henüz bitmeden savaşamayacağını resmen bildirmesiyle (11 Ağustos 1792) açığa çıkan askerî perişanlık, diğer kurumlar yanında özellikle Yeniçeri Ocağı'nın yeni bir düzene kavuşturulmasının önceliğini gözler önüne serdi. III. Selim'in ve IV. Mustafa'nın ölümüne sebebiyet veren yenilenme bir dizi darbe (Kabakçı Mustafa, 1807) ve karşı darbelerle (Alemdar Mustafa Paşa, 1808) sona erdi. Siyasî istikrarsızlık II. Mahmud'un tahta çıkması üzerine (28 Temmuz 1808) durulmakla beraber devam etti. II. Mahmud, 1826 Haziranına kadar gelen bu uzun zaman içinde hesaplı adımlar atarak bu ocağı ortadan kaldıracığı güne hazırladığını gizlemeyi başardı. Buna dair aldığı önlemler amcası döneminde girilen askerî yenilenmenin tahlilini iyi yaptığına, 1807 ve 1808 ayaklanmalarının sebeplerini çözümlediğine işaret etmektedir.

O döneme kadar meydana gelen ayaklanmaların genelde yeniçeri adıyla anılması kendisini yanıltmadı ve bu isim altında toplumun çeşitli katmanlarından değişik unsurların bir araya geldiğini iyi teşhis etti. Yeniçeri kışalarının İstanbul'un merkezinde yer alması onların halkla ilişkilerini etkilemiş, ahalîyle organik bir bağ kurulmasına yol açmış ve şehir yönetiminin sahibi olmalarını sağlamıştır. Dolayısıyla yeniçeri maaş kimlik belgelerinin (esâme) geniş kitleleri harekete geçiren bir unsur haline gelen ve ellerinde bu belgeler bulunan, genelde esnaf tanımlamasıyla takdim edilen kesimlerin yeniçerilik gayreti içine girdikleri artık bilinen bir gerçektir. Yeniçerilerin esnaflaşması, diğer bir ifadeyle sosyal bir kesimin etkin bir temsilcisi haline dönüşmesi XVII. yüzyıldan itibaren süratle arttı ve asrın sonlarına doğru loncalarda önemli sayıda esnaf ve zanaatkâr yeniçeri yer aldı. İstanbul taşımacılığında önemli bir kitle oluşturan hamal ve kayıkların yanında çeşitli gündelik işlerde çalışan amelelerin de hemen tamamı yeniçeri ya da yeniçeri muamelesi görendendi (taslakçı) ve kethüdâların genelde yeniçeriler arasından seçilmesinden ötürü bu kitleler yeniçeri zâbitleri için gerektiğinde kullanılabilir önemli bir insan kaynağı teşkil etmekteydi. Daha evvelki ayaklanmalarda alt rütbelerdeki zâbitlerin

(odabaşı, mütevellî, aşçı ustaları) ocağı harekete geçirmede daha etkin rol oynadıkları görüldüğünden II. Mahmud öncelikle bunların saf dışı edilmesine girişti. 1826 ayaklanmasında 1808 Alemdar Mustafa Vak'ası'nın aksine orta rütbedeki subayların çok daha az sayıda temsil edilmesi böyle bir temizliğin başarıyla yürütüldüğünü gösterir (Sunar, *Cauldron of Dissent*, s. 111). İstanbul'da ve ocak içinde sorun çıkarabileceklerin ayıklanması, özellikle ellerinde çok miktarda esâme bulunan orta dereceli zâbitânın tasfiyesi Ağa Hüseyin Paşa'nın yeniçeri ağalığı yaptığı dönemde (1823) büyük ölçüde halledildi. Genel tasfiyenin 1815'te yeniçeri ağalığına getirilen Seyyid Mehmed Ağa zamanında başladığı ve o zaman üç ustanın katledildiği, muhalif kul kethüdâsının azledilip sürgüne gönderildiği (*a.g.e.*, s. 178) ve Ağa Hüseyin'in ocak içindeki bazı serkeş ortaları Mora'ya yahut diğer vilâyetlere sevk ederek bertaraf ettiği bilinmektedir (Gross, s. 152). II. Mahmud bu önemli yardımcısını, başına bir iş gelmeden Kocaeli ve Hudâvendigâr sancakları ile Karadeniz Boğazı ve Rumeli sahili muhafızlığına göndererek (1823) son darbenin vurulacağı güne hazırlanması için ocağı ayırdı (Rosen, I, 9). Ağa Hüseyin Paşa ile beraber ocağın ortadan kaldırılması işinde kendisine önemli görev verilen, Boğaz'ın Anadolu sahili muhafızlığını yürüten Mehmed Reşid Paşa'nın da topladığı kuvvetlerin harekâta hazır hale gelmesi II. Mahmud'u vaktin geldiğine ikna eden en önemli etkenler arasındadır. İsnaylarda öne çıkarılan zaman içinde tasfiye edilmesi veya sürgüne gönderilmesi, ocağa son darbeyi vurma işinin dört beş saatlik bir çatışma sonunda "suhûlet"le geçmesinin (Cevdet, XII, 164) başlıca sebebinin teşkil eder; ancak bunun ocak zâbitânı tarafından kavranamaması hayret vericidir. Daha sonraki bir tarihte (1857) Ahmed Vefik Paşa'nın ifadesiyle olaydan önceki dönemlerde kumanda kademesinde yalnızca "aptallar"ın bırakılmasının tesbiti bu durumu açıklığa kavuşturmaktadır (Senior, s. 127). Dönemin Avusturya elçisi Baron von Ottenfels'in Ağa Hüseyin Paşa'nın beyanına dayanarak, II. Mahmud'un ölümünden dönüp tahta çıktığı andan itibaren tuttuğu deftere ileride ortadan kaldırılması gerekenleri kaydettiğine dair verdiği bilginin (Krauter, s. 177; Yıldız, s. 39), 1826 yılına gelinceye kadarki ve ocağın ilgasından sonraki idamların eski hesapları görmek üzere en ücra köşelerde kendini unutturduklarını sananlara ka-

dar uzanmasından ötürü (Rosen, I, 19) mesnetsiz olduğunu söylemek mümkün değildir. Esâme gelirleri sebebiyle yeniçerilik gayreti güden kesimlerin esâme ödemelerine devam edileceği vaadiyle (Sahaf-lar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih*, s. 775) ayaklanma günlerinde ocak halkından ustalıkla ayrıştırılması zafere giden yolda zekice atılmış bir adımdır.

II. Mahmud, ocağın içinde zamana yayılarak sürdürülen bu temizlik işlerini yanında daha önceki ayaklanmaların önemli bir öğretisi olarak ulemânın askerle iş birliği yapmasının önlenmesi aşamasını da başarıyla yürüttü. Bu kesimin elinde de önemli miktarda esâme varlığı, bu sebeple yeniçerilerle iş birliği içine girdiği, en son Alemdar zamanında esâmeleri iade etmeleriyle ilgili başarısız bir girişimde bulunulduğu bilinmekteydi (Yıldız, s. 19). 26 Kasım 1825'te Mekkiâzâde Mustafa Âsım'ın yerine şeyhülislâmlığa, ulemânın uyum sağlamasında katkı vermesi beklenen Kadızâde Mehmed Tâhir'in getirilmesi son darbenin yakında vurulacağına işaret ediyordu. 1826 senesi içinde yapılan bir dizi gizli toplantı ulemânın muvazzaf ve emekli üst düzey temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşti. Askerî eğitim almış bir güç meydana getirmek için eşkinci adıyla anılacak "muallem" tüfekçi yazılmasına karar verildiğinde buna dair hazırlanan kuruluş metninin (eşkinci lâyihası) görüşülmesi maksadıyla şeyhülislâm konağında üst düzey bürokratları ve ocak ağalarıyla toplantı yapıldı ve girişim oy birliğiyle kabul edildi. Yeni askerın adlandırılmasında III. Selim dönemi Nizâm-ı Cedîd veya Alemdar Mustafa Paşa'nın denemesi olan Sekbân-ı Cedîd tanımlamasından uzak durulması yine de bu işin ne anlama geldiğine dair çağırışını engelleyemedi. İstanbul'daki İngiliz elçisi Canning, 1821'den beri devam eden Rum isyanı gibi devleti zor durumda bırakan Batı destekli büyük bir isyanın ortasında yeniçeri ayaklanmasına yol açacağı kesinlikle bilinen böyle bir işe girişilmesini tehlikeli, iç ve dış şartlar bakımından zamansız bulmakla beraber II. Mahmud'u uzun süredir beklediği vaktin nihayet geldiğine inandıran gelişme, muhakkak ki bu isyan sebebiyle kamuoyunun değişen ruh halini çok iyi değerlendirmesinde yatmaktaydı.

Diğer taraftan İstanbul'da devletin muzaferiyeti doğrultusunda tabir edilerek yaygınlık kazandırılan "sülehanın gördüğü rüyalar" (Cevdet, XII, 157) ahalinin mânevîyatını yükseltmek için kullanılmaktaydı.

Rum isyanının Batı tarzında eğitim almış Mısır kuvvetlerinin müdahalesiyle kısa sürede bastırılma eğilimi içine girmesi, bunun en belirgin göstergelerinden biri olarak önemli direniş merkezlerinden Misolongî'nin ele geçirilmesi (23 Nisan 1826) umumi efkârı eğitilmiş askerın gerekliliğine ikna etmeye yetti ve daha önce böyle bir işe girişen III. Selim'in haklılığı hayıflanarak teslim edildi (Rosen, I, 8; Krauter, s. 170). Beş yıldır devam eden Rum isyanının bastırılmamasının bütün vebali geçmişte yaşanmış bütün olumsuzluklarla beraber yeniçerilerin üzerinde kaldığından gerekenin yapılması için beklenen psikolojik an yakalanmış oldu. 26 Mayıs'taki görüşmelerde düşmana aynen mukabele etmenin dinin bir emri sayıldığı belirtilmesinin yanında eğitilmiş Mısır kuvvetlerinin başarısına da dikkat çekilmesi bu anlamda önemlidir. 29 Mayıs'ta tekrarlanan genel toplantıda daha önce hazırlanan hüccet okundu ve fetva sûreti kaleme alındı. Burada çağdaş savaş ihtiyaç ve eğitiminin vazgeçilmezliği tekrar dile getirildi, bundan yoksun kalmanın yol açtığı yenilgiler hatırlatıldı ve yeniçerilerin hristiyan devletlere karşı durmaları şöyle dursun Rum isyanını dahi bastırmaktan âciz olmalarına atıfta bulunuldu; "kendi reâyâsından isyan eden gâvurların dahi beş sene dir haklarından gelinemediği" hususuna özellikle vurgu yapıldı (Yıldız, s. 20-24). Dolayısıyla Rum isyanı girişilecek askerî yenilenmede anahtar rolü oynamaktaydı. Neticede "nizâmât-ı askerîyeye icra olunmadıkça a'dâ-yı dîn ü devlet-i aliyyeye mukavemetin mümkün görülmediği" herkes tarafından kabul edildi. Hüccette ifade edilen dört husus (zarûret-i dîniyye, fazîlet-i cihâd, ülû'l-emrin iradesine itaat, ulemânın re'y ve itfâsıyla tertip olunmuş kavânîn-i askerîyeye riayet) askerî temsilciler tarafından da onaylandı; imzalanan hüccet, fetva ve eşkinci lâyihası (Sahaf-lar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih*, s. 577-586) bir heyetle Ağakapısı'na gönderildi, burada yeniçeri ağası Mehmed Celâleddin tarafından ocak halkına duyuruldu ve herkes tarafından kabul edildi. Ardından yeni teşkilâtla ilgili ilk tayinler yapıldı ve İbrâhim Sâib Efendi, Eşkinci Ocağı nâzırı tayin edildi. Yeniçerilerin de Rum isyanı ve bunun tâlimli Mısır askerleri tarafından kısa zamanda bastırılması söyleminden etkilenerek ortaya çıkan havanın esintisine kapıldıklarını, ancak kısa bir süre sonra verdikleri sözden dönmelerinden hareketle attıkları bu adımın ne anlama geldiğini geç

kavradıklarını söylemek mümkündür. 12 Haziran'da Etmeydanı'nda başlatılan tâlimi (a.g.e., s. 607) "saf tutup tüfek atmak" zannettikleri, tâlimden maksadın "gâvur tâlimi" olduğunun bilinmediği yahut eşkinci neferatı yazılımına gerek kalmadığı ve yeniçeri ağasının yapılması gerekenleri neferata tembih etmesinin yeterli görül- düğü gibi esas kaygılarını gizleyen etiket itirazları yükselmeye başladı. Ancak bütün bunlar beklenmekteydi. II. Mahmud'un, "son bir neşter vurmak üzere azgın bir çibanın etrafını lapayla olgunlaştıran usta bir cerrah gibi" (Rosen, I, 11) yeniçerileri son bir defa daha ayaklanmaları için el altından teşvik ettiği ve eşkinci uygulamasının onların böyle bir adım atmasına yol açması beklentisiyle tezgâhlanan bir tuzak olduğunda şüphe yoktur.

13 Haziran akşamı Etmeydanı'nda toplanan yeniçeriler kazanlarını son defa tekrar ortaya çıkardılar. Önde gelen kişilerin evlerinin basılması ve yağmalama hareketleri isyanın ilk icraatını teşkil etti. Yeniçeri Ağası Celâleddin, Mısır kapı kethü- dâsı Necib ele geçirilemediyse de evleri yağmalandı; Beylerbeyi'ndeki yalısında bulunan Sadrazam Mehmed İzzet, Şeyhülislâm Kadızâde Mehmed Tâhir, Beşiktaş Sahilsaray'ında oturan II. Mahmud ve deniz yoluyla gelmek durumunda kalan diğer Bâbiâli ricâli, özellikle Ağa Hüseyin Paşa mârifetiyle çoktandır başlarına güvenilir adamların yerleştirildiği ve el altından gerekli temizliğin ve para dağıtımının yapıldığı Boğaz yamaklarının (Krauter, s. 176) III. Selim hadisesi sebebiyle üzerlerindeki lekeyi silmek için bu defa isyana seyirci kalmalarından ötürü deniz ulaşımında herhangi bir engelle karşılaşmadan ertesi sabah Topkapı Sarayı'na geldiler. Yeniçerilerle iş birliği yapmaktan kaçınan topçu, lağımçı, humbaracı gibi teknik sınıflar ve kalyoncu neferatı yanında Ağa Hüseyin ve Mehmed Reşid paşalar böyle bir gün için hazırladıkları kuvvetleriyle intikal ettiler. II. Mahmud'un "kendi kazanlarını kapılarının önüne çıkartmalarını" beklediği İstanbul'un ehl-i irz halkı ve yeniçerilerle kavgalı medrese talebeleri mahalle imamlarının önderliğinde "küffâr üzerine gider gibi" saraya doğru yöneltilerinde bu defaki ayaklanmanın daha öncekilerden farklı bir netice vereceği ilk andan itibaren açıkça görüldü. Sefer kıyafetine bürünen II. Mahmud kılıcını kuşanmadan önce tah- tın tek vârisi olan üç yaşındaki oğlu Abdülmedic'i yanına getirtti, onu bağrına basarak vedalaştı (Rosen, I, 13). Canning'in

29 Mayıs tarihli raporunda eşkinici projesi sebebiyle çıkacak bir ayaklanmada bizat padişahın hayatına kastedebileceğine dikkat çekmesi bu vedalaşmayı daha da anlamlı kılmaktaydı. Zira artık kendisi hânedanın tek üyesi değildi ve âsiler karşısındaki muhtemel bir yenilgi halinde hayatta kalması ancak kardeşine yaptığını tekrarlamasıyla mümkün olacaktı.

Saray depolarından, Alemdar'ın Sekbân-ı Cedîd'inden arta kalanlar dışında böyle bir günde kullanılmak üzere üç ay kadar önce Lüttrich'ten (Belçika) gizlice ithal edildiği ileri sürülen tüfeklerin dağıtılmasından (*Das Ausland*, nr. 36, 5 Şubat 1828; Yeşil, s. 264), âsilerin katline dair fetva verilmesinden ve sancak-ı şerifin çıkarılmasından sonra başta sadrazam ve şeyhülislâm olduğu halde mâzulleriyle birlikte önde gelen ulemânın ve Bâbiâli ricâlinin tamamının ön saflarda yer aldığı binlerce insan tek bir sesleriyle Bâb-ı Hümâyün'dan çıkarak Sultan Ahmed Camii'ne yöneldi ve burası merkez olmak üzere askerî harekât başlatıldı. Bâb-ı Hümâyün'a yakın bir binaya yerleşen II. Mahmud'un gelişmeleri buradan takip etmesi güvenlik açısından daha uygun görüldü. Nitekim Sultan Ahmed Camii çevresine kadar sokulup pusuya yatan bir grup yeniçerinin âni bir saldırıyla sancak-ı şerifi ele geçirmek üzere yaptıkları plan saraydan çıkış tablosunun mehâbeti karşısında sonuçsuz kalmış, bunlar korkuyla savuşarak ortadan kaybolmuştur (Cevdet, XII, 160).

Âsilerin teslim olmaları için yapılan son çağrıda reddetmeleriyle Ağa Hüseyin ve İzzet Mehmed paşalar Divanyolu, humbaracı ve lağımçı neferatı, medrese talebeleri ve ahalden oluşan grup Bozdoğan Kemer ve Etpazarı üzerinden hücumla geçti; kışlalar Topçubaşı Nûman ve Yüzbaşı Kara Cehennem İbrâhim Ağa'nın top atışlarıyla ateşe verildi (Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s. 70-71). Hadise İstanbul'daki elçilikler tarafından da heyecanla takip edilmekteydi. Gelişmeler hakkında görgü şahidi olarak bilgi nakleden Rosen'a göre (I, 17), ateş ve kılıç darbelemine karşı çaresiz bir şekilde direnen âsilerin feryatlarının uğultusu Haliç'in karşı kıyılarına aksetmekte ve Pera'da elçiliklerin ve yabancıların oturduğu mahallelerden duyulmaktaydı. Hava karardığında Etmeydanı'ndaki kışlalar artık içi cesetlerle dolu, duman tüten bir yangın yeri haline gelmişti. Her türlü direniş kırıldı, ancak idamlar cuma ve cumartesi günü (17 Haziran) öğleye kadar devam etti (Sahaflar

Şeyhizâde Esad Efendi, *Tarih*, s. 611). Şehrin bütün kapıları askerî müdahalenin başlatılmasıyla beraber kapalı tutulmaktaydı. Ancak yeniçerilerin büyük bir kısmı ya gizlenmiş veya daha önceden şehrin dışına çıkmış bulunuyordu. Atmeydanı'na sürüklenenler burada kurulan bir divâniharbin karşısına çıkarılmakta ve genelde topluca yargılanmaktaydı. Mahkeme huzuruna çıkarılmak suçlu bulunmak için yeterli bir sebep teşkil etmekteydi. Buraya getirilenlerin hepsi Sultan Ahmed Camii hünkâr mahfili altındaki mahzende boğularak idam edildi (*a.g.e.*, s. 611), cesetleri önce meydana, daha sonra da Marmara denizine atıldı.

Olayda idamlar dahil çarpışmalar esnasında hayatını kaybedenlerin kesin sayısını tesbit etmek mümkün değildir, veriler genelde tahminî hesaplamalara dayanır. Öncelikle hadise günü şehirdeki yeniçeri nüfusunun belirlenmesi icap eder, ancak buna dair de kesin bir rakamın verilmesi imkânsız gibidir. Raporlarında olayı nakleden Canning toplam yeniçeri sayısını 70.000 diye vermekle beraber bunun 40.000'inin yeniçeri esâmesine sahip bulunanlar, geriye kalan 30.000'inin ise gerçek yeniçeri olduğunu tasrih eder (Yıldız, s. 37). Ocağı ortadan kaldırmaya yönelik bir girişimin yalnızca İstanbul'da önemli bir nüfusun tepki vermesine yol açacak ciddi bir tehlikeyi beraberinde getirebileceği esâme sahiplerinin tahminî dahi olsa bu yüksek sayısı karşısında açıkça görülmekte ve iyi ayarlanmaması halinde girilen işin ne derecede vahim sonuçlar verebileceği gözler önüne serilmektedir. Bu durumda esâme ödemelerine devam edileceğine dair yapılan ve esâme sahiplerini yeniçerilerden ayırıştırarak bunların toplumsal tabanını ortadan kaldırmayı amaçlayan vadin ne kadar akılcıca bir önlem olduğu tekrar ortaya çıkmaktadır. Eşkinici lâyhâsinin kabulünden az bir zaman sonra hoşnutsuzluklarını belli etmeye başladıklarında yeniçerilerin yaydığı en önemli söylenti devletin esâmeleri kaldıracağına dairdi, dolayısıyla onların da böylece esâme sahibi halkın çıkarlarının zedeleneceği kaygısıyla ocak gayretkeşliğini devam ettirmelerini amaçlamaktaydı (Uzunçarşılı, I, 59; Yeşil, s. 161-162).

Çarpışmalar başladığında kışlalarda ne kadar yeniçeri bulunduğu bilinmesi önem taşımakla beraber bunu da kestirmek mümkün değildir; kesin olan, tahminî sayının çok altındaki bir kitlenin çarışmayı göze alarak kışlalarda kaldığıdır,

hatta çatışmalardan kaçıp gitmeleri için kuşatma altına alınan kışlanın arka tarafından bir çıkış yolu açık bırakılmıştır (Porter, II, 279). Şehirde mevcut yeniçeri sayısını 10.000, baş kaldıranların sayısını birkaç bin tahmin eden Ahmed Vefik Paşa da bazı kapıların kasten açık bırakıldığına işaret etmektedir (Senior, s. 127). Aynı şekilde yeniçerilerin çarpışmalardaki zayıflığının tam olarak belirlenmesi de imkân dışıdır. Öte yandan ele geçirilip idam edilenlerin miktarının da tartışılması gerekir. Bu bağlamda Esad Efendi'nin kaydettiği resmî bilgiler önemlidir, ancak yine de sorgulanmalıdır. Çarpışmalarda ölenler hakkında bir rakam vermemekle beraber ilk gün Sultanahmet'teki yargılamalarda idam edilenlerin sayısının 200'ü geçtiğini, Ağa-kapısı önünde de 120 kadar idam gerçekleştiğini söylediği halde (*Tarih*, s. 611) sonunda İstanbul'da ve diğer yerlerde yaklaşık 6000 olarak zikrettiği toplam sayının (*a.g.e.*, s. 647) çatışma ve idamlar dahil verilen genel zayıyata işaret ettiği açıktır. Ancak bu sayı da mutlak doğru kabul edilemez, zira bir müddet sonra halk arasında padişahın 6000 değil 33.000 yeniçeriye amansızca katlettiği şâyiasının yayılması sağlanmıştır (Rosen, I, 17). Sayıların yüksek gösterilmesi etrafa dehşet vermek amacını taşır. Yine de ilk iki gün zarfındaki idamlarla beraber İstanbul dışında da cereyan eden infazların zaman içindeki toplamının 2-3000 civarında kaldığı en gerçekçi varsayımdır. Olaydan yıllar sonra bir değerlendirmede verilen sayı bu anlamda önemlidir. Buna göre genel zayıyat İstanbul'da 1800, taşrada 1200 kişidir (Porter, II, 280). İlk gün devlet güçlerinden sadece seksen yedi kişinin öldüğüne dair yapılan beyan (Rosen, I, 15) zayıyatın kasıtlı şekilde az gösterilmesi ihtimaline rağmen doğru kabul edilirse, o zaman kışlalarda çatışmayı göze alan yeniçerinin sayısının tahmin edilenden daha az olduğunu ve bunların büyük bir kısmının dağılarak kaçtığını kabul etmek gerekecektir (Senior, s. 127). Canning'in 22 Haziran tarihli raporunda idam edilenlerin sayısını 6000, 25 tarihli raporunda ise 8000 olarak vermesi (Yıldız, s. 37) resmî propagandanın sayılarla oynayan aldatıcı etkisinin göstergesidir. Hâfiz İlyas'ın yarım saat içinde mukavemetleri kırılmış olan âsilerin kışla meydanına doluştukları, bunların sayılarının 30.000'den ziyade olduğu ve ekserisinin kılıçtan geçirildiği, geri kalanların kaçmalarına göz yumulduğuna dair duyuma dayanan kayıtlarını da bu anlamda değerlen-

dirmek gerekir (*Letâifi Vekâyi'-i Enderüniyye*, s. 408-409). Neticede hadisenin icra ve inanılmazlığı yanında abartılan sayılarla daha da arttırılan dehşet havası toplum üzerinde idamların gerçek sayısından çok daha fazla etkili olmuştur.

Ocağın gözden çıkarıldığı, padişaha topçu ve humbaracı neferatının eşlik ettiği cuma selâmlığında gözler önüne serildi ve âkibeti, cuma akşamı ve ertesi gün 17 Haziran sabahı Sultan Ahmed Camii'nde yapılan geniş katımlı (ulemâ-yi izâm, vüzerâ, sudûr, mevâlî, hocalar, ricâl-i devlet, meşâyih-i cevâmî) toplantılarda ele alındı. Burada ocağın bütün sabıkasına ve isyanın kanlı bir şekilde bastırılmasına rağmen kadimlik haysiyeti sebebiyle ilga edilmemesi gerektiğine dair söylemlerin hâlâ zihin çelmekte olması dikkat çekicidir. Özellikle ulemâ kesimi bu konuda tereddüt içindeydi. II. Mahmud'un saraya celbedilen ulemânın geceyi geçirmek üzere evlerine gitmelerine hangi endişeyle izin vermediği (Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s. 106) böylece daha iyi ortaya çıkmaktadır. Hatta toplantıda bir ara ocağın ilgasından ziyade islahı cihetine gidilmesi ağırlık kazanır gibi oldu (a.mlf., *Târih*, s. 614; Cevdet, XII, 167). Bu hava Reîsülküttâb Mehmed Seydâ Efendi'nin ocağın yol açtığı fitne ve fesada, verdikleri sözlerini tutmadıklarına, yaşanan kanlı hadisenin düşmanlıklarını daha da arttıracığına ve bu fırsattan istifade edilmesine değinen sert bir konuşma yapmasıyla dağıldı ve ocağın ilgasına biraz da zorla karar verildi. Öğleden önce Beylikçi Per-tev Efendi'nin hazırladığı ferman sûreti reis efendi tarafından okunarak Yeniçeri Ocağı'nın ilga edilip yerine Asâkir-i Muallime-i Mansûre-i Muhammediyye adıyla yeni bir ordunun kurulduğu ilân edildi ve herkes tarafından onaylandı. Padişahın tasdikinden geçerek son şeklini alan ferman öğleden sonra camide minbere çıkan Esad Efendi tarafından okundu ve 100'den fazla nüshası hazırlanıp mahalle imamlarına dağıtıldı, bunlar vasıtasıyla her yere duyuruldu (Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih*, s. 614; Cevdet, XII, 166-168). Yeniçeri ağalığı yerine seraskerlik makamı ihdas edildi, bu mevki önce Yeniçeri Ocağı'nın son ağası Mehmed Celâleddin Ağa'ya teklif edildi, onun kabul etmemesi üzerine Kadıköy'de emekli olarak oturan ve ocağın temizlenmesinde hizmeti geçen eski ağalardan İsmâil Ağa'nın adaylığı gündeme geldi. Ancak II. Mahmud, bu önemli makama uhdesinde mevcut sancaklar

ve sürdürmekte olduğu muhafızlık aynen kalmak kaydıyla Ağa Hüseyin Paşa'yı tayin etti. Beyazıt'taki Eski Saray seraskerlik makamına tahsis edilirken Ağakapısı meşihat için hazırlandı, sadreyne ve İstanbul kadısı da buraya nakledildi (Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s. 158-161). Şehzade Camii karşısında Eski Odalar adıyla anılan Yeniçeri Kışlası olaydan birkaç gün sonra yıkıldı, arsası ev ve dükkân yapılmak üzere Sultan Ahmed Camii vakfına dahil edildi; mevcut kışlası tamamen tahrip edilen Etmeydanı'nın ismi ise Ahmediye Meydanı'na çevrildi. Yeniçerilerle ilgili resmî defterlerin yakılması yanında mezar taşlarına kadar uzanan bir tahribatla nişaneleri tamamen silinmek istendi (Rosen, I, 178). Kendileriyle iş birliği içinde buldukları suçlamasıyla Bektaşî tarikatı da bu gelişmelerden nasibini alarak "tashîh-i im'ân" etmeye mecbur bırakıldı (Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, s. 173-175). Bu arada güvenliğin sağlanması amacıyla birkaç ay içinde 50.000'e yakın başı boş nüfus şehirden sürüldü. Ödemelere devam edileceği bildirilen esâmelere gelince, olaydan sonra bunların yeni kurulan seraskerlik binasında özel memurlar tarafından yoklanarak eski kâğıtların yeni senedlerle değiştirilmesine karar verildi. Ancak bu iş esâme sahiplerinin korkutulması, usandırılması ve nihayet yeniçeri gayretkeşliği gibi dehşet veren bir töhmet altında bırakılması gibi yollarla çözülmeye çalışıldı; herkesin elindeki kâğıtları iade veya imha etmek zorunda bırakılmasıyla kısa zamanda sonuçlandırıldı (Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih*, s. 775-776). Yeniçeri Ocağı'nın ilgasıyla II. Mahmud'a devletin ikinci kurucusu sıfatını kazandıracak büyük dönüşümün önündeki son engel de kaldırılmış oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

Charles Deval, *Deux années à Constantinople et en Morée (1825-1826) ou esquisses historiques sur Mahmoud, les janissaires, les nouvelles troupes*, Paris 1828, s. 123-140; D. Porter, *Constantinople and its Environs*, New York 1835, II, 259-293; *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati: Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri* (haz. Şamil Mutlu), İstanbul 1994; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yilmazer), İstanbul 2000, tür.yer.; a.mlf., *Üss-i Zafer* (haz. Mehmet Arslan), İstanbul 2005, s. 70-71, 106, 158-161, 173, 175; J. Porter, *Turkey: Its History and Progress*, London 1854, II, 278-281; G. Rosen, *Geschichte der Türkei von dem Siege der Reform im Jahre 1826 bis zum Pariser Tractat vom Jahre 1856*, Leipzig 1866, I, 8-23, 178; Hızır İlyas, *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat: Letâifi Vekâyi'-i Enderüniyye* (haz. Ali Şükrü Ço-

ruk), İstanbul 2011, s. 401, 406-410 vd.; Cevdet, *Târih*, XII, tür.yer.; J. Krauter, *Franz Freiherr von Ottenfels: Beiträge zur Politik Metternich im griechischen Freiheitskampfe 1822-1832*, Salzburg 1913, s. 170-186; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, tür.yer.; H. A. Reed, *The Destruction of the Janissaries by Mahmud II in June 1826* (doktora tezi, 1951), Princeton University; A. Levy, *The Military Policy of Sultan Mahmud II: 1808-1839* (doktora tezi, 1968), Harvard University; M. L. Gross, *Military Reform in the Ottoman Empire: The Military Reforms of Sultan Mahmud II: 1808-1839* (yüksek lisans tezi, 1971), American University of Beirut; Mehmet Mert Sunar, *Cauldron of Dissent: A Study of the Janissary Corps: 1807-1826* (doktora tezi, 2006), State University of New York; Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, İstanbul 2009, tür.yer.; Fatih Yeşil, *Nizâm-ı Cedid'den Yeniçeriliğin Kaldırılışına Osmanlı Kara Ordusunda Değişim: 1793-1826* (doktora tezi, 2009), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; N. W. Senior, *Bir Klasik İktisatçı Gözüyle Osmanlı: Nassau William Senior'un Türkiye Seyahati Günlüğü* (trc. Hüseyin Al), Ankara 2011, s. 126-127; *Das Ausland. Ein Tagblatt für Kunde des geistigen und sittlichen Lebens der Völker*, nr. 36, München 1828, s. 141-144; Abdülkadir Özcan, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye", *DİA*, III, 457-458; a.mlf., "Eşkinci Ocağı", a.e., XI, 471; a.mlf., "Hüseyin Paşa, Ağa", a.e., XIX, 3-4.

KEMAL BEYDİLLİ

VAK'A-i VAKVAKIYYE

(bk. ÇINAR VAK'ASI).

VAK'ANÜVİS

(وقعه نویسی)

Osmanlı Devleti'nde resmî tarihçiler için kullanılan unvan.

Arapça vak'a ile Farsça nüvîs (yazan, yazıcı) sıfatından meydana gelen tabir önceleri **vekâyi'nüvîs** şeklinde de kullanılmıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Tâlikizâde Subhî ile XVII. yüzyılın ilk yarısında edebî vasfı ağır basan, yarı resmî tarihçilik sayılabilecek şehnâmeciliğin son temsilcilerinden İbrâhim Mülhemî ve devrin ünlü münşilerinden Nergisî bu sıfatla nitelenmiştir. Osmanlılar'da resmî tarihçiliğin bir devlet görevi olarak ihdası ve kurumlaşması XVIII. yüzyılın başında Amcazâde Hüseyin Paşa'nın sadrazamlığı dönemine rastlar.

Vak'anüvisliğin ortaya çıkışıyla ilgili farklı görüşler vardır. Bunlardan en yaygın görüş, Kanûnî Sultan Süleyman devrinden itibaren sürekli bir devlet hizmetine dönüşen şehnâmenüvisliğin devamı olduğu-